

מגילת רות

יבום בזרע דוד

שלוש פעמים מופיע במקרא עניין היבום. על פי סדר הכתובים מופיע מקרה ראשון אצל יהודה ותמר כלתו. (בראשית ל"ח).
ו"יאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך"

פעם שנייה מופיעה המצווה בתורה (דברים כ"ה).
"כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבוא עליה ולקחה לו לאישה ויבמה.
והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל"

ובפעם השלישית מופיע היבום אמנם בכינוי של גאולה, אך עם מהות שווה, וזהו במגילת רות.
"אם תגאל גאל ואם לא יגאל הגידה לי ואדעה כי אין זולתך לגאול ואנוכי אחריך.
ויאמר בועז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואביה אשת קניתי להקים שם המת על נחלתו.
וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאישה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו.."

יש לציין כי רות הקשורה ליבום במגילה, באה מזרע מואב שגם הוא נולד בדרך שאם הילד היא גם בתו של לוט. וזאת בדרך שאינה דרך העולם.

יש לזכור כי דוד מלך ישראל הוא מלך שאין בו כל פסול בייחוסו.

מנא הני מלי?

אמר רבי יוחנן, דאמר קרא: "וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא, בן מי זה הנער?
ויאמר אבנר, חי נפשך המלך אם ידעתי"

ולא ידע ליה? והכתיב: "ויאהבהו מאוד ויהי לו נושא כלים".
אלא אאבנה קא משאיל!

ואביו לא ידע ליה, והכתיב: "והאיש בימי שאול זקן בא באנשים".
ואמר רב ואיתימא רבי אבא: זה ישי אבי דוד, שנכנס באוכלוסא ויצא באוכלוסא!

הכי קאמר שאול: אי מפרץ אתי, אי מזרח אתי?
אי מפרץ אתי – מלכא הוי, שהמלך פורץ לו דרך ואין ממחים בידו.
אי מזרח אתי – חשיבא בעלמא הוי.

מאי טעמא אמר ליה?

שאל עליה! דכתיב "וילבש שאול את מדיו" – כמידתו. וכתיב ביה בשאול: "משכמו ומעלה גבוה מכל העם".
אמר ליה דואג האדומי: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל אם לאו. מאי טעמא? דקאתי מרות המואביה.

אמר ליה אבנר: תנינא, "עמוני" – ולא עמונית. "מואבי" ולא מואבית!
אלא מעתה, ממזר ולא ממזרת, מצרי ולא מצרית?

שאני הכא דמפרש טעמא דקרא: "על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים". דרכו של איש לקדם ולא דרכה של אשה לקדם.
היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים ונשים לקראת נשים?
אישתיק.

מיד "ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם". התם קרי ליה נער, הכא קרי ליה עלם. הכי קא אמר ליה: הלכה נתעלמה ממך!
צא ושאל בבית המדרש!

שאל, אמרו ליה: "עמוני" – ולא עמונית, "מואבי" – ולא מואבית.
אקשי להו דואג כל הני קושייתא, אישתקן. בעי לאכרוזי עליה.

מיד "ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי וכו'" וכתיב: "יתר הישמעאלי?"

מלמד, שחגר חרבו כישמעאל ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב!

כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי: "עמוני" – ולא עמונית "מואבי" ולא מואבית.

ומי מהימן? והאמר רבי אבא אמר רב: כל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא, אם קודם מעשה אמרה – שומעין לו. ואם לאו אין שומעים לו?

שאני הכא דהא שמואל ובית דינו קיים.

יבמות עו-עז

מהי הסיבה שמלכי יהודה יצאו מרות ובת שבע?

וכל הדברים האלה היות זרע יהודה הנשאר בזה הדרך והיות דוד מרות המואביה ושלמה מבת שבע. הכל היה סיבה מאת האל לפי שהמלכות נתנה האל לדוד ולזרעו אחריו עד עולם כדי שלא יתגאו מלכי יהודה על ישראל שיזכרו צור חצבו ממנו ויהיו שפלי רות וינהיגו המלכות בענווה ותם לבב.
רד"ק בראשית ל"ח

מדוע יצא דוד מתמר?

מגילת רות

ואם תאמר איך הסכים הקב"ה שיצאו כל מלכי יהודה מפרץ שבא מתמר שהרתה לזנונים. אלא יש לומר **מוטב שיצאו מתמר בת שם הצדיק**. וכן תמר הייתה בת אחת מן הגרים בארץ. לא בת איש כנעני בייחוסו. כי חלילה שיהיה אדוננו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל. ורבותינו אמרו בתמר שהייתה בתו של שם, והוא כהן לאל עליון.

רמב"ן בראשית שם

כפי שצוין בראש הדברים, באותה המשפחה מתקיים יבום הלכה למעשה.

מהו הטעם למצות יבום?

משורשי המצוה, לפי שהאשה אחר שנשאת לאיש הרי היא אחד מאיבריו, שכן יחייב הטבע מפני מעשה האב הראשון שלוקחה אחת מצלעותיו וממנה בנה לו האל אשה.

והאיש הזה שמת בלא בנים שיהיה חלק ממנה לזיכרון לו ולמלאות מקומו בעולם לעבודת בוראו, ועוד אין זכר לו בעולם הגופני זולתי זאת האשה שהיא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, היה מחסדי האל עליו להקים לו זרע על ידי אחיו שהוא גם כן **כחצי בשרו**. כדי שיהיה אותו הזרע ממלא מקומו ועובד בוראו תחתיו ויזכה על ידו בעולם הנשמות אשר הוא שם. כמו שידוע דברא מזכה אבא.

ספר החינוך מצוה תקצח

יבום באח או בקרוב משפחה אחר?

מצינו אצל יהודה כי בקש מאחי המת ליבם, אבל בפועל ביצע הוא בעצמו ללא הסכמה, וללא ידיעתו כי בשעת מעשה מתקיים היבום הלכה למעשה.

צדקה במעשיה יותר ממני, כי היא הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני. והטעם כי **שלה הוא היבם ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו. אביו הוא הגואל אחריו**.

רמב"ן בראשית שם

"ויבם אותה" - **אחר שאתה יבמה**, הראה יבמה, וזהו בא אל אשת אחיך, ראב"ע בראשית ל"ח ח'

בועז בוודאי רק קרוב ולא אח. "כי ישבו אחים יחדיו" גם הם אמרו כי **אינם אחים ממש, כי אם קרובים**. והביאו ראיה מבוועז. ולא אמרו כלום, כי אין שם זכר יבום כי אם **גאולה**.... והנה הכתוב אמר על אונן שלא נתן זרע לאחיו... על כן נסמך על **הקבלה שהם אחים ממש**.

ראב"ע דברים כ"ה ה'

"החוצה לאיש זר" - **לאיש זר מחוץ לאחים**. רס"ג שם

נעמי אומרת במפורש: "העוד לי בנים", כלומר, מכירה שהאח צריך ליבם. כל זאת למרות שיש דין שאח שלא היה בעולמו של המת אינו מייבם.

בדין היבום כתוב: "יקום על שם אחיו המת".

האם על פי הפשט ממש? שם הילד כשם אחי היבם במדויק?

בדיקו אותו שם!

"יקום הבן על שם אחיו", לפי הפשט.

רשב"ם דברים כ"ה ו'

לא אותו השם!

וטעם "והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת", איננו כפשוטו שיקראו הבן הראשון בשם המת ראובן או שמעון כמוהו, שהרי בבוועז נאמר כן ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ולא קראו אותו מחלון, אבל הכתוב הזה על דרך האמת והבטחה.

מגילת רות

רמב"ן שם

הבן יקרא על שם המת, לשון רש"י. ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר גם כן יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו בישראל. ואין היבם מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת, ואמר בבוועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה וכו', ותקראנה אותו עובד לא מחלון. רמב"ן שם

בפועל במציאות אנו רואים שגם אצל בועז וגם אצל יהודה שם הילד היה שונה משם המת.

שהשכנות אמרו: "יולד בן לנעמי" כי אז חזר לה בן שאבדה את מחלון. וזהו אמרו: "יולד בן לנעמי". ולא לרות או לבועז. גם נעמי והשכנות נביאות היו וחכמות להכיר העניין ולהורות על כוונת קיום היבום שהוא לעבודת ה'. מחמת זה קראו עובד לא מחלון.

ואשת כליון לא נתיבמה ולא נתקיים שמו.

רמב"ן בראשית שם

מדוע שולפים נעל בחליצה ובקניין?

לפי פשוטו להקנות לה ירושת אחיו המת. כמו שמצינו בבוועז.

ראב"ע דברים כ"ה ט

מה רמז במעשה שליפת הנעל?

המנעל רמז לכבוד האדם וכוח הרצון שבו... שהיה כמו שמוסר לו כבוד אנושותו לערבות שיקים דברו, וגם הראה שהוא בעל רצון שלא ימנעהו שום דבר מלקיים דברו. ואשר ימאן לקחת את יבמתו ולא יבין אשר התורה עשתה זאת נגד חוקותיה, ונמצא שאינו בעל רצון, לכן תחלוץ היבמה מנעליו להראות שהוא אינו ראוי לילך במנעלים. מלבי"ם דברים שם

יתכן כי בעצם שני הדברים שווים.

והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבם וקוראים אותו בית חלוץ הנעל, כי עתה חליץ מהם. וראוי הוא שתעשה המצווה הזאת בחליצת הנעל. וחכמי ישראל הקדמונים, מדעתם העניין הנכבד הזה, והנהיגו לפנינו בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר, וקראו אותו, גאולה, וזהו עניין בועז וטעם השכנות. רמב"ן דברים שם

יש האומרים דווקא קניין.

קניין חליפין הוא אחד ממעשי הקניינים, אשר על ידם מתקיים המכר לפי ההלכה.

קניין זה נעשה ביחוד כשאין החפץ הנמכר בשעה זו תחת יד המוכר.

הקרקעות והעבדים ושאר כל המטלטלים, כל אחד מהם נקנה בחליפין. והוא הנקרא קניין. ועיקר הדרך הזאת שיתן הקונה למקנה כלי כל שהוא ויאמר לו קנה כלי זה חלף החצר או היין או הבהמה או העבד שמכרת לי בכך וכך. כיון שהגביה המוכר את הכלי וקנהו, קנה הלוקח את הקרקע או אותן המטלטלין אף על פי שעדיין לא משכן ולא נתן הדמים, ואחד מהן אינו יכול לחזור בו.

בזמן הגמרא היו נוהגים לתת סודר (מטפחת) ועל כן נקרא שם קניין חליפין גם קניין סודר. במגילתנו הקדים הכתוב לספר כי בימיהם היו עושין קניין הזה בנעל והוא "כלי כל שהוא"

יש האומרים דווקא חליצה.

מצורת הדברים בפסוקינו, ועל דעת ר' יהודה במחלוקת התנאים, מותר לנו לראות כאן את הגואל, זה הפלוני האלמוני, כשהוא עומד שלוף נעל, ולהזכיר עליו את החליצה המקורית, אשר כה קראה התורה "איש אשר לא יבנה את בית אחיו – ויקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל".

הרב בכרך אמה של מלכות ד, ח.

מה דין היבמה לאחר היבום?

יסיר אותה מהיות עוד יבמתו אבל תהיה כאשתו לכל דבר אפילו לגרשה בגט ולהחזירה. ספורנו דברים שם

"ולא יסף עוד לדעתה" – ולא פסק עוד מלבוא אליה כי מתחילה בא עליה לשם קידושי יבום לדעתה. חזקוני בראשית שם

מה קדם למה. האם היבום היה קודם מתן תורה. או שהתורה הייתה קודם היבום?

נראה כי דבר היבום היה משפט בקדמונים קודם שנתנה תורה.

מגילת רות

רד"ק בראשית ל"ח ה

מהו מהות היבום?

אבל העניין סוד גדול מסודות התורה בתולדות האדם, וניכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עיניים לראות ואוזניים לשמוע, והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבום האח, והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה. כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת. והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה, ולא ידענו אם היה מנהג קדמון לפני יהודה. ובבראשית רבה אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחילה, כי כאשר קיבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו. רמב"ן דברים שם

תביעת נעמי הייתה כמו דרישה ליבום או חליצה!

כמה עוז נתנה התורה לאלמנה זו, אשר הטילה עליה את החובה להיות היא התובעת את משפט אישה המת בשער ישראל. כי זה חסדה עימו אשר נתקדשה לו כדת משה וישראל. בהלכה נקראת אלמנה זו: שומרת יבם – ממתנת ומצפה ליבם.

אמה של מלכות

מה רמז בפרץ וזרח לדוד?

שגם היא הלכה מקושטת ליהודה כמו שהלכה רות אל בועז. וכשם שאצל זרח חשבו שהוא הבכור, וממנו ראוייה לצאת מלכות בית דוד, ונתהפך הדבר שגבר עליו פרץ, כך היה כאן, שבתחילה חשבו שהגואל יזכה לזה והתגבר עליו בועז. ימ"ל רות ד' י"ב.

מדוע משתמשים בנעל?

קניין חליפין

בזמן הגמרא היו נוהגים לתת סודר (מטפחת) ועל כן נקרא שם קניין חליפין גם קניין סודר. ממגילתנו הקדים הכתוב לספר כי בימיהם היו עושים הקניין הזה בנעל והוא כלי כל שהוא.

אמה של מלכות

מדוע דווקא האשה מורידה את נעלו של היבם?

דכמו דכתיב במשה ויהושע של נעלך מעל רגלך, וביארנו בפרשת שמות שהוא הפשט טבע הגוף והליכות. דבר אחר להיות מיוחד לעבודת ה' ולעמוד לפניו.

אבל מכל מקום אם בא ליד האדם מישראל עסק מצווה לשעה שאי אפשר לעשותה אם לא בהפשטות טבע העולם והוא המנעל מעל רגלו הרי זה מצווה וחובה לעשות כך באותה שעה ויהא המצווה דוחה טבע גופו. והנה היבם אינו יכול להפשיט את מנעלו כרגע משום זה אינו רוצה ליבם בשביל שאינו רוצה בה אישות. על כן המצווה שהיבמה תחלוץ נעלו מעל רגלו כאומרת: אתה בעצמך אינך יכול להפשיט המנעל.

נצי"ב דברים כ"ה ט

מזרח בן יהודה יצא חוטא מפורסם. מיהו?

מעניין כי לאותה משפחה שייך אדם מפורסם נוסף.

אשר על ידו השני – ארבע ידות כתובות כאן, כנגד ארבעה חרמים שמעל עכן שיצא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים שלקח.

רש"י בראשית ל"ח ל

בן המקרה שהיה אצל יהודה ותמר והמתואר במגילת רות קיימים דברים דומים ושווים.

1. שני אחים מתים בלא זרע. ער ואונן מתים ללא ילדים. מחלון וכליון מתים ללא ילדים.

2. היבום נדחה. יהודה אומר לתמר שתמתין עד שיגדל שלה. בועז אומר לרות להמתין עד שיפנה לגואל הקודם לו.

3. אשת המת פועלת בתחבולות. תמר מתחפשת ויהודה לא יודע שזו תמר. רות באה בלילה לא ידיעת בועז.

4. הבית מוקם לא מהגואל הקרוב. שלה היה היבם המיועד אבל לא הוא ייבם את תמר. יש גואל קרוב יותר מבוועז אבל הוא מייבם.

5. מקום הארוע – בשדה. אצל תמר יהודה פוגש אותה בדרך. אצל רות דרישת הגאולה היא בשדה.

6. דו שיח לפני היבום. תמר ויהודה מנהלים דו שיח לפני היבום. גם רות מנהלת דו שיח עם בועז.

מגילת רות

7. **קריאת שם על ידי אחרות.** שמם של התאומים פרץ וזרח נתנים על ידי המיילדות. שם בנה של רות ניתן על ידי השכנות.
8. **איש.** התאור איש מופיע גם אצל יהודה וגם במגילת רות.
9. **היבם נעלם.** לאחר היבום והודאת יהודה כי הוא האב נאמר "לא יסף לדעתה". בועז מת למחרת לקיחת רות.
10. **אשתו של היבם מתה.** אצל יהודה מתה אשתו – בת איש ..שוע. אשתו של בועז מתה והיה אלמן.
11. **שמירת הדבר בסוד זמנית.** תמר מסתירה עד שלבד רואים שהיא הרה. רות באה בלילה וחוזרת בלילה מבלי שאיש יודע.
12. **הודאת האיש.** בועז מודה שצריך לגאול ויהודה מודה – "צדקה ממני".

קיימת השוואה בין שליחותו של אליעזר להבאת רבקה ובין מגילת רות. ההשוואה מראה כיצד הלכה רות בדרכו של אברהם אבינו. (מופיע בדעת מקרא)

במעשה אליעזר	במגילת רות
הקרה נא לפני	ויקר מקרה חלקת
אנוכי נצב	לנערו הנצב
והיה הנערה	למי הנערה הזאת
ואשתה	ושתיית
ברוך ה'	ברוך הוא לה'
לא עזב חסדו	לא עזב חסדו
בית אחי אדוני	קרוב לנו האיש
הגידי לי ואם לא	אם תגאל גאל ואם לא
לא אוכל עד אם	כי לא ישקוט האיש
וינחם יצחק	כי נחמתני
ועשית חסד עם אדוני	יעש ה' עמכם חסד